

**Henrekson, Magnus & Wennström, Johan,
2022. *Dumbing Down – The crisis of Quality
and Equity in a Once-Great School System –
and How to Reverse the Trend. Open Access:
Palgrave Macmillan.***

Anmälan av Mats Ingelström

Inför förra årets valrörelse var vi nog många så kallade skolfuxar som hoppades att just utbildningsfrågorna skulle komma i fokus. Tyvärr blev det inte så. Det ryska överfallet på Ukraina den 24 februari och de många följderna fick samt frågor relaterade till kriminalitet kom att dominera debatten. När skolan väl diskuterades låg tyngdpunkten ofta på frågan om huruvida vinster ska tillåtas inom utbildningssektorn eller inte. Det blev således ingen mer omfattande diskussion av de onekligen stora problemen som skolan i vårt land har.

Ikke desto mindre gavs det innan valet ut flera böcker om den svenska skolan. De allra flesta skrivna av icke-forskare och polemiska till sin natur. Det var därför med stor tillfredsställelse jag noterade att två erkända forskare, professor Magnus Henrekson (nationalekonomi) och fil. dr. Johan Wennström (statsvetenskap), bågde knutna till Institutet för näringslivsforskning (IFN) skrivit den bok som denna anmälan, med en liten utvikning, handlar om.

Boken inleds på ett synnerligen intressant sätt:

Our analysis is a novel one. We argue that the origin of Sweden’s educational decline is attributable to a phenomenon that we refer to as “post-truth” schooling; that is, an education based on a postmodern social constructivist view of truth and knowledge, the antecedents of which can be found in the education policies of the postwar decades. This view contends that knowledge is socially constructed and fluid, as opposed to being mostly objective and reliable, and therefore is impossible to transfer from teacher to student (s. 6).

Efter att ha presenterat denna tes i kapitel 1 övergår man i det andra kapitlet (“The Silver Age of Swedish Education”) till att ge läsaren en formidabel resa genom den svenska utbildningshistorien. Kyrkan får rättmätigt beröm för sin utbildande roll fram till folkskolans införande 1842. Den pedagogik som använts under åren efter 1842 går igenom. Först Bell-Lancasters metod

Mats Ingelström är utbildad samhällsvetare och pedagog. Han har undervisat i grundskola, gymnasium och högskola, och arbetade i över 20 år som skollärdare inom kommunal, privat och statlig sektor.
E-post: mats.ingelstrom@bahnhof.se

som, med rätta beskrivs som en ganska primitiv och fabriksliknande form av undervisning där en ensam lärare med hjälp av de med betydande utförsågor försedda eleverna överförde kunskap till övriga studerande. Allt under extremt strikt disciplin. Dessbättre lämnades denna form av "pedagogik" och man övergick till den så kallade Herbart-Zillerska metoden där lärarens roll blev central och inläringen, förenklat, byggde på att repetera det pensum som förelåg, för att sedan praktisera det. Författarna kallar denna period för "The Silver Age of Swedish Education" (fritt översatt: den gyllene eran).

Under Herbarts och Zillers era stod läraren i centrum som nav, inspiratör och auktoritet och läraryrket var fortfarande ett högstatusjobb. Anmälaren minns hur han själv, så sent som på 1980-talet, först på andra försöket kom in på "peddan"/ämneslärarutbildningen. 4,94 i betygspoäng från naturvetenskaplig linje räckte inte vid första ansökan. När man väl var klar med sina studier sökte man lärartjänst och tillsättningen gjordes via meritpoäng, det vill säga ju fler akademiska poäng och tjänstgöringsår som lärare man hade ju lättare var det få det jobb man eftersträvade. Eller få ett lärarjobb överhuvudtaget... Läraryrket hade, precis som författarna påpekar, fortfarande karaktären av ett kall och konkurrensen om jobben var hård.

Detta kapitel är väldigt intressant att läsa och rekommenderas alla som är intresserade av svensk utbildningshistoria. Det man kan invända mot är avsaknaden av ett mer kritiskt granskande av vilka baksidor "den gyllene eran" hade. Vilket syfte tjänade kyrkans engagemang i utbildningen? Var det bara en altruistisk önskan om att höja kunskapsnivån i samhället? Var det bara av godo att de teoretiskt mest begåvade kom in på lärarutbildningen? Det vill säga man läste sina akademiska ämnen först och allra sist kom pedagogiken. Under-teknad hade själv kurskamrater som var akademiskt briljanta, men som då de skulle läsa pedagogik och bege sig ut på skolpraktik inte förmådde stå inför en grupp elever och avråddes från att bli lärare. Brutalt! Och jag har själv haft respektive varit chef för synnerligen akademiskt drivna lärare som dessvärre inte alls förmått att förmedla sina stora kunskaper till en majoritet av eleverna.

Likaledes saknas en ekonomisk analys av förutsättningarna för högre studier. Till exempel fanns det i stort sett inga möjligheter för ungdomar från (stora) syskonskaror uppvuxna på landet eller i städernas arbetarkvarter att, som man sa, "läsa vidare". Många av dessa unga lyckades ändå väl i livet genom hårt arbete och uthållighet, men resurser för att låta barnen studera på läroverk eller, ännu mindre, på universitet fanns inte i någon omfattning att tala om i de breda befolkningslagren.

De därpå följande kapitlen ger läsaren en noggrann genomgång av de sjunkande skolresultaten i Sverige – ett sorgligt och synnerligen sant faktum. Författarna påpekar att dels försvårar sjunkande/låga skolresultat fortsatt hög ekonomisk utveckling och dels blir summan av kardemumman den "dumbing down" som utgör bokens titel. Vi får således oss till livs en genomgång av PISA,

TIMMS, PIAAC och andra internationella kunskapsmätningar och ser svenska elevers allt sämre resultat i dessa. Sammanställningen är utmärkt.

Man pekar på allt större resultatskillnader mellan pojkar och flickor (där de sistnämnda drar ifrån). Författarna skriver vidare om läraryrkets låga status (på många program förmår man ju inte ens fylla platserna och stora avhopp från utbildningarna är, på många lärosäten, legio). De många avhoppet från gymnasieskolan nämns också. Likaså ”stök” samt hot, våld och sena ankomster. Skrämmande läsning är också avsnittet om svenska elevers oförmåga att bedöma sanning kontra annonser och falska nyheter.

Man går också igenom det man kallar ”sjukan” i svensk skola och boven i dramat är den postmoderna kunskapssynen! Det är en av bokens huvudteser. Trots att jag, efter mer än 30 års erfarenhet som professionell i skolan känner igen mycket som beskrivs i ovannämnda avsnitt, blir jag förvånad när författarna tillskriver postmodernismen en så helt avgörande roll i ”förfallet”. Har verkligen Jacques Derrida och Michel Foucault haft så framträdande roller som man anser? Ja, till och med gamle Rousseau får sig en släng av slev. Flera exempel ur boken kan ges, men jag nöjer mig med ett: författarna kritiserar att man, enligt styrdokumentet, ska väga in etiska och ekologiska aspekter i biologiämnet. Eutanasi, AI, genetiskt manipulerade grödor (och snart människor?) samt klimatkrisen, tänker jag då?

Och nu närmar vi oss pudelns kärna. Mitt intryck är nämligen att författarna så gärna vill bevisa att den socialkonstruktivistiska synen på kunskap och sanning är roten till skolans problem, att man tappar i vetenskaplighet och analys. Man ser inte (eller vill inte se) skogen för alla träd.

Under läsningen av *Dumbing Down* frågar jag mig således gång på gång: Var finns den samhällsliga kontexten och dennas inverkan på skola och utbildning? Hela samhället har ju genomgått gigantiska förändringar under efterkrigstiden och inte minst under de senaste 25 åren. Var finns analysen av den tekniska utvecklingen och då inte minst den som kan relateras till informationsteknologin? De sociala medierna? Och är det bara lärarna som tappat sin roll som auktoriteter? Vilken roll spelar de ökande ekonomiska klyftorna och ojämlikheterna? Masskulturen? Objektifiering av könen? Segregation på bostadsmarknaden?

Att det går att göra djupa tvärvetenskapliga analyser bevisas i två av mina favoritverk om skola och utbildning. Jag tänker på Robert Barros och Jong-Wha Lees *Education matters: Global Schooling Gains from the 19th to the 21st Century* (utgiven 2015) och Claudia Goldins och Lawrence F. Katz bok *The Race between Education and Technology* (2009).

På samma sätt saknar jag en analys av vad införandet av iPads och annan modern IT-teknik på bekostnad av läroböcker i själva undervisningen betytt. Här finns rejäla mängder forskning att åberopa. Vilken roll spelar det faktum att 60 % av skolans elever inte har tillgång till ett skolbibliotek? Man tittar inte

heller på hur resurserna för elevvård krympts som en följd av besparingar och/eller medvetna val samt att BUP har extremt långa väntetider – detta samtidigt som man i boken korrekt konstaterar att elevernas psykiska ohälsa ökat.

Men som författarna skriver är det paradoxala i den svenska skolan att, trots de problem som beskrivs, har elevernas snittbetyg ökat! Och här kommer författarnas andra slutsats, nämligen att införandet av en marknadsskola har förstärkt de brister som postmodernismen skapat. Dock skulle jag även här velat se en djupare analys. Själv skulle jag kunna skriva en hel bok om goda exempel på och från friskolor, men också om hästgymnasier utan hästar, skolor där (delar av) vinsten används för att finansiera ägarnas privata konsumtion och till och med terrorism, skolor som tackat nej till elever med funktionsvariationer, skolor som avrått elever från att söka till dem eftersom det inte talas svenska i hemmet, att Friskolornas Riksförbund motsätter sig krav på att skolbibliotek ska finnas, att det inte finns någon insyn i friskolor motsvarande den offentlighetsprincip vi är vana vid, m.m.... Även om man nämner friskolorna på flera ställen i boken känns det tunt att avsnittet "The Voucher System" bara upptar fyra sidor.

Då är avsnittet om betygsinflationen i den svenska skolan något bättre underbyggt även om jag även där saknar referenser till en del studier, till exempel Björn Tyrefors Hinnerichs och Jonas Vlachos studie "The impact of upper-secondary voucher school attendance on student achievement" (2017) där det visas att i de stickprov av skolor vars prov rättades av Skolinspektionen hade friskoleeleverna sämre provresultat än i kommunala skolor. Men när skolorna rättade proven själva fick friskoleeleverna högre resultat än elever i kommunala skolor.

Att författarna har rätt om betygsinflationen och att denna främst drivs av den konkurrenssituation som numera präglar skolan, har emellertid efter bokens publicering fått ytterligare stöd i en utmärkt studie. I september i år publicerade SNS en rapport betitlad "Resultat och betygsättning i gymnasiefriskolor" (SNS Analys 88), författad av Karin Edmark, docent vid Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet och Lovisa Persson, forskare vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN) och Högskolan Kristianstad. I rapporten undersöker Edmark och Persson hur elevers skolresultat och övergång till eftergymnasial utbildning påverkas av att gå i fristående i stället för kommunal gymnasieskola.

De bägge rapportförfattarna angriper ämnet med stor ödmjukhet och pekar på svagheter i forskningen. De uttrycker sig försiktigt, men lyckas ändå på ett bra sätt visa att friskoleelever i genomsnitt får högre betyg samt bättre resultat på de nationella proven i svenska och engelska (där läraren har en högre grad av frihet i egen bedömning) men inte i t.ex. matematik (där det finns en mer detaljerad rättningsmall). Friskoleelever går oftare klart gymnasiet och studerar i högre grad vidare än elever från kommunala gymnasieskolor. Man visar också att friskolor sätter högre kursbetyg jämfört med resultaten på ovannämnda nationella prov. Och detta mönster är tydligare i skolor som

drivs i aktiebolagsform och i skolor som har låg andel personal med pedagogisk utbildning. Det vill säga, precis som Henrekson och Wennström hävdar, är friskolorna pådrivande i betygsinflationen.

Med den sunda brist på tvärsäkerhet som präglar Edmarks och Perssons rapport, redovisas också forskning som visar motsatsen. Men min slutsats är ändå att den metod man använt (man har bland annat skapat jämförelsegrupper av elever med så likartade bakgrundsfaktorer som möjligt) ger klara belägg för åsikten att friskolorna sätter för höga betyg och därmed driver på betygsinflationen.

I höstas publicerade Riksrevisionen en 90-sidig granskningsrapport där man kritiserar statsmakten för att man inte lyckats komma till rätta med de stora diskrepanserna mellan betyg och resultat på nationella prov. Enkelt sammanfattat: betygen är högre än de resultat som de nationella proven visar. Ingen aktör pekats ut som drivande, men problemet finns och måste åtgärdas är den bistra – och synnerligen väl underbyggda – slutsatsen.

Åter till *Dumbing Down* och analyserna av de politiska beslut som fattats och lett till den situation i skolan som beskrivs i boken. Författarna går hårt åt den socialdemokratiska utbildningspolitiken under efterkrigstiden och boken innehåller citat av bland andra Alva Myrdal, Lena Hjelm-Wallén, Stellan Arvidsson och Åsa Linderborg – citat som alla styrker den första delen av författarnas tes.

Det jag saknar är en djupare analys avseende varför de borgerliga partierna gick med på alla de pedagogiska ändringar som socialdemokraterna införde. Sverige hade ju trots allt borgerliga regeringar 1976–1982, 1991–1994 och 2006–2014. Varför lät man denna process inte bara fortgå utan i många fall, som författarna konstaterar, fördjupas? Att bara hänvisa till ”center-högerns” anammande av individualismen, samt deras kritik mot byråkratisk stelbenthet, begränsad valfrihet och slöseri i den offentliga sektorn utan att gräva djupare känns otillräckligt. Jag minns själv från mitt yrkesliv hur företrädare för borgerliga partier skrev in i lokala skolplaner att etablering av fler friskolor var ”ett mål”. Det borde väl ändå vara ett medel för att uppnå högre kvalitet?

I boken saknar jag också en analys av hur den moderatledda regeringen tänkte när 1994 års läroplan infördes och varför Alliansen och ”flumskolans fiende nummer 1”, Jan Björklund, lät väldigt mycket av det tankegods Henrekson och Wennström så hårt kritiserar finnas kvar. Och många av de mindre lyckade effekterna av friskolereformen blev ju synliga väldigt tidigt. Varför gjorde Alliansregeringen inget åt dessa? Var driftsformen överordnad allt annat?

Summa summarum finner jag *Dumbing Down* både tankeväckande och intressant. Läs den, men se den som ännu ett debattinlägg. Och komplettera gärna med den ovan citerade SNS-rapporten och Riksrevisionens granskning av betygssystemet. Låt oss hoppas att vi i Sverige kan få en på vetenskap och djupstudier baserad debatt om skola och utbildning!

Till sist en personlig reflektion apropå min kritik av att så mycket av skoldebatten inför valet handlade om friskolornas vinster. Jag säger som Alf Henrikson så vackert skrev:

Det är som det är
tills det blir som det blir.
Faran är att det blir som det var.

Referenser:

- Barros, Robert J. & Jong-Wha Lee, 2015. "Education matters: Global Schooling Gains from the 19th to the 21st Century". Oxford: Oxford University Press.
- Edmark, Karin & Persson, Lovisa, 2022. "Resultat och betygsättning i gymnasiefriskolor", SNS Analys 88. Stockholm: SNS Förlag.
- Goldins, Claudia & Lawrence F. Katz, 2009. *The Race between Education and Technology*. Cambridge, MA: The Belknap Press.
- "Statens insatser för likvärdig betygsättning – skillnaden mellan betyg och resultat på nationella prov", 2022. En granskningsrapport från Riksrevisionen, RiR 2022:22. Stockholm: Riksrevisionen.
- Tyrefors, Björn Hinnerich & Jonas Vlachos, 2017. "The Impact of Upper-Secondary Voucher School Attendance on Student Achievement, Swedish Evidence using External and Internal Evaluations", *Labour Economics* 47, s. 1-14. doi.org/10.1016/j.labeco2017.03.009.

Abrahamsson, Christian & Elensky, Torbjörn (red.), 2022. *Radikalism och avantgarde. Sverige 1947–1967*. Stockholm: Timbro.

Anmälan av Carl-Göran Heidegren

Sverige 1947–1967. Lugnet före stormen? Den tid då Sverige skördade frukterna av att ha stått utanför andra världskriget? Åren då 1968 och vad som sedan följde förbereddes? I det senare fallet betonas snarare en kontinuitet än en radikal brytpunkt. Kanske måste rentav Kjell Östbergs boktitel 1968 – *när allting var i rörelse* förskjutas till den föregående tjugoårsperioden. Möjligen var det

Carl-Göran Heidegren är professor emeritus vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: carl-goran.heidegren@soc.lu.se